

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

МЕРНИК АНАСТАСІЯ МУСЛІМІВНА

УДК: 342.7

**ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ
В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ:
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ**

12.00.01 «Теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень»

Юридичні науки

**Реферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук**

Харків -2023

Дисертація є кваліфікаційною науковою працею на правах рукопису

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Засць Анатолій Павлович,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
завідувач кафедри загальнотеоретичного правознавства та
публічного права;

доктор юридичних наук, професор

Наливайко Лариса Романівна,

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
помічник ректора;

доктор юридичних наук, професор

Серьогін Віталій Олександрович,

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
декан юридичного факультету.

Захист відбудеться «15» лютого 2024 року
о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.01
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
за адресою: вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024.

Із дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті
<https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/zahyst-dysertacij-u-specjalizovani-jvchenij-radi-d-64-086-01/mernyk/> та в науковій бібліотеці
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
за адресою: вул. Пушкінська, 84-а, м. Харків, 61024.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Олена СЕРЕДА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Правові відносини в ХХІ столітті характеризуються зростанням інформаційних та технічних можливостей розвитку людства, що зумовлює посилення ряду факторів, які можуть становити загрозу як національній безпеці окремих держав, так і світовому порядку в цілому (терористичні акти, збройні конфлікти, масові заворушення, релігійні та міжнародні зіткнення тощо). Погіршення екологічної ситуації в багатьох країнах світу спричиняє стихійні лиха, катастрофи техногенного характеру. Зазначені фактори зумовлюють необхідність здійснення публічних заходів, спрямованих на запобігання або зниження ймовірності надзвичайних подій внутрішнього або зовнішнього характеру.

З метою подолання негативних наслідків цих факторів можуть запроваджуватися передбачені національним законодавством особливі правові режими, які супроводжуються обмеженням окремих прав людини в інтересах відновлення правопорядку та нормальних умов функціонування державних інститутів і інституцій громадянського суспільства.

Можливість обмеження прав людини в умовах воєнного або надзвичайного стану передбачена статтею 64 Конституції України. До правових засад інституту обмеження прав в умовах особливих правових режимів належать і положення статті 106 Конституції України. Водночас такі положення потребують фундаментального наукового вивчення та осмислення з метою формування в юридичній науці доктринального розуміння інституту обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів.

Набрання чинності Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» від 14 квітня 2014 року № 405/2014 започаткувало утворення та формування в Україні відповідних правових відносин, а питання захисту прав людини набули особливої актуальності. Постанова Кабінету Міністрів України № 211 від 11 березня 2020 року «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19» стала необхідною реакцією українського Уряду на загрозу масштабного зараження коронавірусом (COVID-19), проте спричинила нові обмеження прав

людей в Україні. Повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації на терени Української держави зумовило введення в Україні воєнного стану Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженого Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ, та спричинило відповідні обмеження конституційних прав людини.

У зв'язку з цим перед правовою системою України постає завдання щодо створення і застосування правового інструментарію обмежень прав людини в умовах особливих режимів, спрямованого на недопущення неправомірного втручання у права людини та забезпечення загального інтересу у вигляді підтримання миру та безпеки на території України.

Значною мірою актуальність вирішення цього завдання обумовлена необхідністю подолання історично сформованого неправильного стереотипу розуміння сутності таких режимів, який передбачає можливість безмежного та свавільного обмеження прав людини в умовах надзвичайного і воєнного станів. Зазначене питання потребує належного науково-методологічного обґрунтування та попереднього опрацювання, результати яких мають важливе значення як для теорії права, конституційного права, так і для практичної діяльності органів публічної влади щодо забезпечення правопорядку в умовах особливих правових режимів.

Усі викладені вище обставини обумовили вибір теми дисертаційного дослідження, в якому з урахуванням сучасного рівня розвитку юридичної науки запропонована найбільш повна у вітчизняній юридичній літературі концепція інституту обмеження прав людини в умовах дії особливих правових режимів, у рамках якої, зокрема, сформульоване визначення підстав, цілей, принципів і змісту такого обмеження, зроблені висновки щодо основних тенденцій розвитку норм міжнародного і національного права в цій сфері.

Проблематика обмеження прав людини частково ставала об'єктом дослідження вчених з теорії права, історії держави та права, філософії права, конституційного права. Зокрема, питання про підстави і умови обмежень прав людини досліджували В. Качур, О. Осинська, О. Панкевич, П. Рабінович, В. Радченко, Т. Слінько, Ю. Цуркан-Сайфуліна. Теоретичний напрям вивчали О. Дашковська, Л. Летнянчин, О. Осинська, С. Погребняк, М. Савчин, Б. Сидорець, О. Скрипнюк, В. Сорокун, С. Шевчук. Питання природи держави,

тенденцій її розвитку досліджували такі науковці, як О. Зайчук, М. Марченко, О. Петришин, І. Процюк, О. Скакун, О. Фісун, М. Цвік, Ю. Шемшученко та ін. Деякі аспекти особливих правових режимів стали предметом розгляду таких сучасних вітчизняних науковців, як С. Бобровник, І. Гайдамака, С. Гусарев, Л. Заморська, А. Завальний, А. Колодій, В. Копейчиков, Т. Мінка, Л. Томаш, Н. Харченко. Висловлені в юридичній науці міркування про поняття та зміст правових режимів можуть бути враховані при розгляді сутності особливих правових режимів.

Водночас слід наголосити на тому, що, незважаючи на актуальність цієї проблематики, питання обмеження прав людини в Україні в умовах особливих правових режимів досліджене неповно та несистемно. Це стає особливо помітним у контексті військової агресії Російської Федерації проти України, спалаху пандемії в усьому світі. Правове регулювання статусу таких суб'єктів права, як жертви війни, внутрішньо переміщені особи, колаборанти у контексті реформування сучасного українського законодавства є недосконалим; у науковій доктрині відсутнє цілісне та узгоджене уявлення про особливі правові режими, підстави та порядок їх уведення, не охарактеризовані їх елементи; не розкритою залишається система дискреційних повноважень органів публічної влади, не дослідженими є взаємозв'язки та взаємовідносини всередині вказаних органів публічної влади, роль та місце кожного суб'єкта у такій системі; не проведено належної класифікації прав людини, що підлягають обмеженню в умовах воєнного та надзвичайного станів. У зв'язку з таким станом наукових досліджень унеможливується розробка подальших напрямів удосконалення гарантій непорушності прав людини при їх обмеженні для захисту загального інтересу. Це ще раз свідчить про очевидну необхідність комплексного аналізу цієї наукової проблеми та пошуку шляхів і напрямів удосконалення гарантій прав людини в умовах особливих правових режимів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2016 р. № 892-р, Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, схваленої Указом Президента України від 27 вересня 2021 року

№ 487/2021, Плану законодавчого забезпечення реформи в Україні, схваленого Постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 року № 509- VIII, Пріоритетних напрямів фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 року № 12-21, цільової комплексної програми Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого «Теоретичні проблеми розвитку державотворчих процесів та правової системи України, № 0111u000969».

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є формулювання концепції обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів на підставі аналізу теорії та практики функціонування особливих правових режимів, а також інституту прав людини, на основі вивчення і узагальнення доктринального доробку, вітчизняного та зарубіжного законодавства та практики його застосування

Для досягнення мети були поставлені такі завдання: 1) продемонструвати цінність прав людини у сучасному світі; 2) узагальнити та систематизувати вчення про обмеження прав людини в їх генезі; 3) сформулювати поняття «обмеження прав людини» та його ознаки; 4) здійснити класифікацію видів обмеження прав людини; 5) з'ясувати зв'язок інституту обмеження прав людини з механізмом формування балансу інтересів особи, суспільства, держави; 6) визначити поняття «особливий правовий режим», з'ясувати його суттєві ознаки; 7) здійснити класифікацію видів особливих правових режимів; 8) розкрити порядок введення, дії та припинення особливих правових режимів; 9) встановити мету та підстави обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів; 10) здійснити класифікацію прав людини, що підлягають обмеженню в умовах особливих правових режимів; 11) з'ясувати особливості обмеження окремих видів прав людини в умовах особливих правових режимів; 12) узагальнити характерні порушення з боку органів державної влади та місцевого самоврядування при застосуванні того чи іншого виду обмежень під час дії особливих правових режимів; 13) встановити необхідні зв'язки між вимогами верховенства права та обмеженнями прав людини в умовах особливих правових режимів; 14) охарактеризувати особливості здійснення контролю за обмеженням прав людини в умовах особливих правових

режимів; 15) визначити принципи обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів та їх зміст; 16) продемонструвати особливості дії принципу законності при обмеженні прав людини в умовах особливих правових режимів; 17) розкрити особливості дії принципу рівності при обмеженні прав людини в умовах особливих правових режимів; 18) з'ясувати особливості дії принципу пропорційності при обмеженні прав людини в умовах особливих правових режимів.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають із приводу правового регулювання обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів воєнного та надзвичайного станів.

Предметом дослідження є обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів.

Методи дослідження. Для здійснення дослідження були застосовані різні методи пізнання: загальнофілософський (універсальний), який використовувався на всіх етапах пізнавального процесу; загальнонаукові методи (діалектичний, аналіз, синтез, аналогія, узагальнення, індукція, дедукція); приватні методи (порівняльний, кількісного й якісного аналізу, історичний); спеціально-юридичні методи наукового пізнання (формально-юридичний, порівняльно-правовий, системно-структурний).

За допомогою діалектичного методу виявлено специфічні особливості в розвитку вчення про індивідуальну свободу, наступності в підходах до вивчення її поняття, сутності, а також визначення перспектив її подальшого розвитку в правовій політиці держави. Зазначений метод був використаний для доктринального дослідження підходів до визначення термінів «правові режими», «особливі правові режими» та ін.

Метод аналізу дав змогу розкрити характерні ознаки та з'ясувати окремі особливості правових режимів. Аналітичне тлумачення дало можливість розкласти це поняття на окремі елементи. За допомогою методу аналізу було вивчено особливі правові режими та виокремлено їх складові елементи; розкрито характерні ознаки та вивчено окремі особливості обмеження деяких прав людини.

Порівняльний аналіз надав змогу виявити різні підходи до порядку визначення обсягу обмежень прав людини в умовах особливих режимів у різних державах; виявити різні підходи до

порядку визначення обсягу обмежень прав людини в умовах особливих режимів.

За допомогою методу узагальнення виокремлено тенденції обмежень прав людини в умовах особливих режимів, сформовано мету таких обмежень та здійснено їх класифікацію.

Методи індукції та дедукції дали можливість установити причинно-наслідкові зв'язки між сучасними умовами розвитку суспільства та їх впливом на свідомість особистості, на основі доктринальних поглядів науковців сформулювати загальний висновок щодо характерних ознак особливих правових режимів, наявних підстав їх класифікації, обмеження деяких видів прав людини в умовах надзвичайних і воєнних станів. Індуктивний метод пізнання дав змогу дійти загального висновку щодо характерних ознак: складових елементів особливих правових режимів, обмеження конкретних прав людини в умовах боротьби з пандемією. Метод дедукції надав можливість на основі загального терміна «правовий режим» вивести висновок щодо характерних ознак терміна «особливий правовий режим».

Історичний метод пізнання посприяв розкриттю поняття «правові режими» з позиції його виникнення та формування в юридичній доктрині, дозволив досягти поглибленого розуміння його сутності та обґрунтувати нові рекомендації щодо його вдосконалення.

Формально-юридичний та системно-структурний методи наукового пізнання використано при розробленні й вивченні термінологічного апарату цієї роботи, а саме при з'ясуванні змісту категорій «правовий режим», «особливий правовий режим», «воєнний стан», «надзвичайний стан», а також при формулюванні дефініції зазначених правових категорій; при розкритті їх особливостей в різних країнах сучасності; при з'ясуванні та розкритті особливостей правових інструментаріїв, які застосовуються для встановлення правопорядку під час особливих правових режимів.

Метод тлумачення права, як приватноправовий метод, застосовано для дослідження змісту правових норм, що регулюють правові відносини; формально-догматичний метод – для аналізу процесу застосування права.

Нормативна база цього дослідження включає: нормативно-правові акти України, зокрема чинні закони України, що регулюють правові відносини, які виникають у зв'язку з введенням особливих

правових режимів; підзаконні нормативно-правові акти, що встановлюють специфічні особливості введення зазначених правових режимів; рішення Європейського суду з прав людини; акти Конституційного Суду України; міжнародні правові документи. В роботі використовуються доктринальні джерела, що розкривають зміст і характерні ознаки правових та особливих правових режимів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що представлена робота є першим у вітчизняній юридичній науці дисертаційним дослідженням, в якому на основі системного вивчення проблем наукового, нормативного та практичного характеру запропоновано загальнотеоретичну концепцію обмежень прав людини в умовах особливих правових режимів з урахуванням необхідності забезпечення в цих умовах справедливого балансу загального, публічного та приватного інтересів.

У результаті проведеного дослідження одержано нові теоретико-методологічні положення та науково обґрунтовані висновки, розроблені пропозиції, що виносяться на захист, а саме:

уперше:

– сформульовано визначення обмеження прав людини, під яким запропоновано розуміти встановлені правом максимально дозволені обсяг та міра можливої реалізації прав людини, необхідні для охорони та захисту суспільних цінностей, зокрема прав інших осіб;

– виокремлено основні ознаки обмеження прав людини: зокрема, обґрунтовано, що вони мають юридичний характер, закріплюються в нормах права; можуть бути обчислені та вимірювані в певних кількісних та якісних показниках; пов'язані з реалізацією особою основоположних прав для задоволення власних фундаментальних потреб та інтересів; встановлені для захисту або охорони прав інших осіб та цінностей конкретного суспільства;

– проведено розмежування таких категорій, як «спеціальний правовий режим» та «особливий правовий режим»: перша є спеціальною щодо загальної другої. Спеціальні правові режими, у свою чергу, можна поділити на преференційні та обмежувальні. Особливий правовий режим є різновидом спеціального правового режиму, що має обмежувальний характер та передбачає звуження меж прав людини на підставі необхідності відвернення додаткової шкоди.;

– обґрунтовано, що цілі обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів можна розмежовувати на публічні

(захист основ конституційного ладу, забезпечення безпеки держави), приватні (захист здоров'я, прав та законних інтересів інших осіб) та публічно-приватні (захист моральності). Водночас слід пам'ятати, що права людини можуть бути обмежені загальним інтересом, який включає справедливо визначені інтереси державної, національної безпеки, громадський добробут та порядок, запобігання злочинам, підтримку основ моралі та моральності, безпеку та захист здоров'я населення, дотримання прав людини, інтереси економічного добробуту країни, охорону територіальної цілісності, запобігання розголошенню конфіденційної інформації, забезпечення правосуддя, підтримку громадського спокою. Загальний інтерес уявляє як індивідуальні інтереси, так і групові інтереси. Отже, під загальним інтересом запропоновано розуміти визначений державою та забезпечений правом інтерес соціальної спільності, задоволення якого одночасно слугує умовою і гарантією її існування й розвитку та запорукою реалізації прав людини;

– сформульовано висновок про те, що вимоги верховенства права набувають надважливого значення у правових відносинах, що формуються під час обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів, оскільки саме вони можуть дати можливість не допустити зловживання правом з боку посадових осіб та інших уповноважених суб'єктів під час обмеження прав у конкретних життєвих обставинах; у випадку незаконного та свавільного обмеження прав людини принцип верховенства права дасть можливість ефективно поновити порушене право в судовому порядку;

– наголошено на можливості запровадження на певній території одразу декількох особливих правових режимів, що відрізняються за обсягом дискреційних повноважень, цілями і змістом обмежень прав людини;

– доведено, що при обмеженні прав людини в умовах особливих правових режимів важливого значення набуває принцип фактичної рівності, який реалізується через позитивну дискримінацію, яка передбачає встановлення і застосування тимчасових спеціальних правових заходів, спрямованих на подолання дисбалансу між можливостями різних категорій осіб завдяки правовій компенсації для окремих суспільних груп;

– запропоновано виокремити спеціальні обмеження прав особи в умовах особливих правових режимів, які поширюються лише на

окремих суб'єктів права (зокрема, при вирішенні питання про доступ до секретної інформації). Держава володіє винятковими правами на об'єкти державної таємниці, які знаходяться під особливою державною охороною для унеможливлення завдання шкоди національній безпеці, в інтересах якої доступ до державної таємниці є обмеженим та не гарантується кожному;

– зроблено висновок про те, що основу сучасного конституціоналізму та правових характеристик держави і громадянського суспільства становить співвідношення свободи та влади як взаємопов'язаних, взаємозалежних, часто таких, що конфліктують, феноменів. При цьому слід звернути увагу на складність вирішення проблематики забезпечення балансу влади і свободи, оскільки індивідуальна свобода неможлива без держави, яка функціонує на основі принципу належного управління, а держава, яка не забезпечує послідовний захист індивідуальної свободи, приречена на перетворення в неспроможну державу. В цьому контексті лише право як соціальний інститут, метою якого є регулювання суспільних відносин на засадах справедливості, може стати засобом вирішення зазначеної проблематики, встановивши критерії та принципи узгодження різноманітних інтересів;

удосконалено:

– поняття правового режиму, який є явищем, що пов'язує цілісний комплекс правових засобів впливу на суспільні відносини відповідно до способів правового регулювання та його типів. Правовий режим у загальному вигляді запропоновано визначати як порядок регулювання, який виражений у комплексі правових засобів, що характеризують особливе поєднання таких, що взаємодіють, дозволів, заборон та зобов'язань;

– поняття особливого правового режиму, під яким запропоновано розуміти сукупність засобів, методів, принципів, типів правового регулювання, які передбачають тимчасове обмеження реалізації прав людини та спрямовані на забезпечення безпеки особи, суспільства і держави та підтримання правопорядку. Основне призначення таких режимів полягає в найбільш ефективному забезпеченні загального блага у разі виникнення загроз нових викликів суверенності держави, безпеки суспільства, життя та здоров'я людей;

– науковий підхід до обмеження індивідуальної свободи як складної та багатоаспектної категорії, що охоплює внутрішній (переконання, думки та погляди людини) та зовнішній (право вираження своїх переконань зовні) аспекти. Теорія прав людини пропонує абсолютний захист внутрішньої свободи людини, унеможливаючи її обмеження. Це означає, що людина має право зберігати свої думки, якими б вони не були і попри те, як до них ставиться людське оточення;

– поняття «загальне благо», яке є сукупністю умов, що дозволяють членам спільноти гідно співіснувати та усвідомити для себе цінності, заради яких вони мають співпрацювати один з одним. Аналіз змісту цього поняття дає можливість установити, що загальне благо слід розглядати як таке, що безпосередньо об'єднує, є спільним для усіх людей, і, з одного боку, дозволяє кожному реалізувати власне, індивідуальне благо, а з іншого — реалізувати спільні інтереси. Загальне благо — це аспект гуманізму, що є філософією поваги людської гідності і орієнтований на ідеал братської спільноти. Загальне благо слід відрізнити від загальних благ. Останні стосуються конкретних чинників, а не в цілому стану людини в суспільстві;

– підхід до визначення категорії свободи людини та її меж: відзначено, що мірою свободи людини (внутрішнього та зовнішнього аспектів) виступає право, що змінюється з часом залежно від розвитку суспільства, тому право відображає рівень розвитку соціальної дійсності. Як міра зовнішнього вияву свободи право є вказівником меж належного і можливого, що, у свою чергу, стає гарантом здійснення різних аспектів свободи, механізмом охорони і захисту прав людини. Якщо не знайти логічний сенс і об'єктивну необхідність в обмеженні свободи за допомогою юридичних засобів, свобода людини може перетворитися у свавілля, тому що не існуватиме правового механізму захисту свободи інших осіб. Особливі правові режими значною мірою позначаються на реалізації свободи людини. Додаткові обмеження у цей період зумовлені необхідністю захисту суспільних цінностей;

набули подальшого розвитку:

– підхід до розуміння балансу публічного та приватного інтересів: визначення розумного балансу інтересів особистості і держави є умовою досягнення соціальної рівноваги, розумного і стійкого ладу держави. Зазначена проблема набуває особливості

актуальності в умовах реформування державного управління, одним із завдань якого є створення найбільш оптимальних умов для реалізації прав людини. При розгляді питання збалансування публічних та приватних інтересів ключовими поняттями є потреба та інтенсивність її прояву в конкретних правових відносинах;

– положення про те, що органи публічної влади за своїм призначенням покликані захищати індивідуальні та суспільні інтереси, але вони можуть використовувати надані їм повноваження всупереч основному призначенню, на власну користь, безпідставно направляти легальний примус на людину або суспільство. Мета обмеження прав людини органами публічної влади полягає в тому, щоб налагодити співіснування всіх суб'єктів права, попередити масові конфлікти, забезпечити належне виконання суб'єктами їхніх прав та обов'язків. Невисока ефективність державного управління та недостатньо розвинене громадянське суспільство можуть призвести до дисфункції їх взаємодії;

– підхід до визначення соціальної держави, зокрема при гарантуванні права на житло у разі примусової евакуації. У цьому контексті необхідно згадати доктрину соціального ризику, яка не вимагає встановлення причинно-наслідкового зв'язку між шкідливістю дій та збитків і передбачає, що шкода, заподіяна, наприклад тероризмом, має бути спільною для суспільства в цілому відповідно до принципів справедливості та соціальної держави. Шкода в таких випадках сплачується як наслідок того, що влада повинна нести відповідальність за те, що не змогла запобігти терористичним інцидентам і підтримати безпеку;

– доктринальні положення щодо стану наукової розробки проблематики введення в Україні військового та надзвичайного станів, унаслідок чого відзначено, що в умовах надзвичайних та воєнних ситуацій (агресія, загроза конституційному ладу держави, життю та здоров'ю людей та громадян, надзвичайні ситуації природного і техногенного характеру та інші виняткові обставини), коли нормальне функціонування суспільства і держави неможливе, посилюється потреба в чіткому, послідовному правовому впорядкуванні моделі поведінки, спрямовану на подолання й ліквідацію негативних наслідків надзвичайних ситуацій. У зв'язку з цим процес реалізації прав людини потребує більш жорстких методів регулювання, виправдано набуває форми надзвичайного або

спеціального порядку впливу на правові відносини, спираючись не лише на засоби заохочення, а й на засоби примусу;

– наукові положення щодо розуміння інституту обмеження прав людини: це інститут права, який складається з взаємопов'язаних, узгоджених між собою норм конституційного, кримінального, цивільного, адміністративного, екологічного та інших галузей права, міжнародного публічного права, які встановлюють порядок, підстави, умови, правомірність, механізми звуження змісту та обсягу прав людини. Норми галузей права доповнюються судовою практикою національних судів, а також практикою Європейського суду з прав людини;

– положення, що в умовах особливих правових режимів існують права людини, що є відносними (не абсолютними) і можуть бути обмежені державою та її органами, місцевою владою. Під час дії особливих правових режимів тимчасово можуть обмежуватися такі права людини, як: право на: свободу та особисту недоторканність, на житло, на приватність, на особисте та сімейне життя, брати участь у референдумах, обирати і бути обраними, на мирне зібрання, на власність, на працю, на освіту, на захист персональних даних; свободу: пересування, думки, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, підприємницької діяльності. Більш точним за змістом є саме формулювання названих обмежень як додаткових у здійсненні (або реалізації) прав, через те, що навіть в умовах особливих правових режимів відбувається не тимчасове вилучення певних прав у громадян, а тимчасова неможливість їх використання в повному обсязі, передбаченому загальним режимом;

– класифікація особливих правових режимів. Залежно від підстав їх введення можна виокремити: особливий режим надзвичайного стану; особливий режим воєнного стану; інші види особливих правових режимів. До особливих правових режимів слід відносити не тільки стани надзвичайного і воєнного характеру, а й інші правові режими, що включають необхідність застосування особливих заходів, які за обсягом правових обмежень значно поступаються заходам, яких вживають при режимі надзвичайного і воєнного станів;

– наукові положення щодо дотримання принципу рівності при вибірковості обов'язкової вакцинації проти хвороби COVID-19 в Україні лише для представників деяких професій. Така вибірковість

є виправданою з позиції права соціальної відмінності, що впливає з їх становища в суспільстві як представники певної професійної спільноти та групи, залежності від соціального статусу, індивідуальних характеристик, які мають значення для визначення сутнісного змісту прав людини.

Дисертація на здобуття ступеня кандидата наук на тему «Інституції громадянського суспільства: поняття, особливості, види» за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» захищено 31 січня 2014 року у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що положення та висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані в дослідженні, можуть бути використані:

а) у науково-дослідній роботі – для подальших досліджень проблематики прав людини, правового регулювання їх обмежень, у тому числі в умовах особливих правових режимів;

б) у правотворчості – у процесі розроблення й удосконалення вітчизняного законодавства, гармонізації вітчизняного законодавства з міжнародно-правовими стандартами, що регулюють обмеження прав людини в умовах військового та надзвичайного станів;

в) у правозастосуванні – органами публічної влади під час здійснення своїх повноважень з метою дотримання принципів верховенства права, законності, пропорційності, гуманізму, формування для них додаткових гарантій при використанні дискреційних повноважень; фізичними особами під час звернення за поновленням порушених прав при їх обмеженні, здійсненні волонтерської діяльності у сфері надання допомоги постраждалим особам, внутрішньо переміщеним особам, військовим; іншими органами, установами та організаціями під час застосування положень законодавства щодо обмеження прав людини, підтвердження фактів, що мають юридичне значення для розслідування воєнних та військових злочинів, а також під час розробки напрямів щодо удосконалення правового регулювання правового статусу жертв війни, внутрішньо переміщених осіб;

г) у навчальному процесі – при вивченні навчальних дисциплін «Теорія права», «Філософія права», «Конституційне право», «Порівняльне правознавство», «Права людини»,

для підготовки методичних матеріалів, підручників, посібників.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є кваліфікаційною науковою працею, наукова новизна, висновки та пропозиції сформульовані авторкою самостійно й обґрунтовані на підставі особистих досліджень.

Деякі статті, що відображають результати роботи, написані у співавторстві. Особистий внесок здобувачки у статтях полягає:

– «Поняття держава та державність: зміст та їх співвідношення (історико-правовий аспект)» – через ознаки понять «держава» та «державність» розкрито їх схожість, відмінність, співвідношення, з'ясовано зміст вузького та широкого підходів до поняття держави, сформульовано авторське визначення поняття «державність»;

– «Українська національна правова система в умовах глобалізаційних процесів» – аналіз української правової системи, виявлення її ознак, характеристика її структури, що здійснюється з поєднанням дослідження впливу процесу глобалізації на неї; з'ясування сутності глобалізації, її причин, передумов, проявів в правовій сфері; запропоновано прогнози можливостей розвитку національної правової системи; продемонстровано світовий досвід впливу процесів правової глобалізації на правові системи, надано класифікацію правових систем сучасних держав за критерієм їхньої відкритості до процесів глобалізації;

– «Принцип законності обмеження прав і свобод людини і громадянина» – здійснено дослідження проблематики законних обмежень прав людини, встановлення місця таких обмежень в реалізації правового статусу особи в умовах сучасності; продемонстровано межі між правомірним обмеженням прав і зловживанням повноваженнями при використанні дискреційних повноважень органами державної влади; розкриті особливості принципів обмеження прав людини загалом та принципу законності зокрема; надано практичні рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання обмежень прав людини в Україні;

– «Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти» – аналіз окремих підходів до розуміння категорії права людини, виділення її ознак; здійснення класифікацію прав людини в залежності від можливості їх обмежень; запропоновано власне розуміння правового інституту обмеження прав людини й підстав його класифікації; на основі практики

Європейського суду з прав людини здійснено аналіз механізму обмеження прав людини – «трикутника правомірності обмеження прав людини», застосовано такий механізм щодо окремих прав людини (права на свободу слова, зокрема, публічного фотографування фізичних осіб, права доступу до мережі Інтернет);

– «The right to euthanasia how the fourth generation human right» – обґрунтовано висновок, що ускладнення суспільного життя в сучасному світі призводять не лише до трансформації суспільних відносин та швидкого оновлення всієї правової бази, але й до значного прискорення та поглиблення формування нових галузей національного права, зокрема галузі медичного права; сформульоване теоретичне-правове визначення інституту еутаназії, який повинен зайняти своє місце в рамках медичного права і розглядатися як система правових норм, спрямованих на регулювання соціальних відносин, що виникають внаслідок навмисного позбавлення життя пацієнта з метою полегшення його страждання, встановлення суб'єктивного складу та спеціальних методів правового регулювання;

– «Approaches to understanding the category «special legal regimes»» – дослідження основних підходів до розуміння правових категорій «правові режими», «особливі правові режими», здійснення їх класифікації; розкриття питання співвідношення між категоріями особливий правовий режим надзвичайного та воєнного стану, надання характеристик підстав їх впровадження; формулювання авторського визначення категорій «правові режими» та «особливі правові режими»;

– «Foreign experience in constitutional and legal regulation of restrictions on human rights in conditions of emergency and martial law» – здійснено дослідження зарубіжного досвіду конституційно-правового регулювання обмеження прав людини в умовах надзвичайного та воєнного станів в Македонії, Вірменії, Білорусії, Молдавії, Грузії Латвії, Литві, Албанії, Азербайджані; проведено аналіз тексту та змісту конституцій зарубіжних країн для з'ясування та розтлумачення підстав обмеження прав людини в умовах надзвичайного і воєнного станів; виявлено чотири переважаючі тенденції в конституціях зарубіжних держав щодо порядку визначення обсягу обмежень прав людини в умовах особливих режимів;

– «Позитивна юридична відповідальність особи та держави (діалектичний зв'язок)» – проаналізовано сутність діалектичного

зв'язку юридичної відповідальності особи та держави; зроблено висновок, що відносини між державою та суспільством розкриваються через взаємне визнання держави та громадянського суспільства;

– «Vaccination: human right or duty» – за допомогою методу синтезу узагальнено практику вакцинації проти COVID-19 в країнах світу; здійснено аналіз причин відмови від вакцинації проти кору в Україні та наслідки такого вибору; здійснено узагальнення причин відмови від вакцинації та наслідки такого вибору в сучасних країнах світу;

– «Relative human rights in the conditions of special legal regimes» – здійснено послідовне дослідження права людини, які можуть бути обмежені в умовах надзвичайного та воєнного станів; з'ясовано основні особливості різних видів прав людини, що підлягають обмеженню в умовах особливих правових станів; висвітлено характерні порушення з боку органів державної влади та місцевого самоврядування при застосуванні окремих видів обмежень; здійснено класифікацію прав людини за критерієм можливості їх обмеження в умовах особливих правових режимів;

– «Theoretical and legal aspect of restriction of human rights in the conditions of special legal regimes» – здійснено дослідження окремих прав людини, які можуть бути обмежені в умовах особливих правових режимів; з'ясовано теоретико-правові особливості обмеження окремих прав людини, які були обмежені в умовах боротьби з розповсюдженням COVID-19; висвітлено характерні порушень з боку органів державної влади та місцевого самоврядування при застосуванні обмежень трудових прав людини; сформульовані підстави та умови обмеження права на працю при відмові від обов'язкової вакцинації представників деяких видів професій; зроблено висновок щодо причин вибіркості обов'язковості вакцинації лише деяких працівників залежно від їх соціального статусу та індивідуальних характеристик;

– «Обмеження прав людини та основоположних свобод людини в умовах воєнного стану в Україні» – здійснено дослідження інституту обмеження прав людини в умовах воєнного стану в Україні; аналіз нормативно правових актів, міжнародних нормативно правових договорів, судової практики, які регулюють порядок обмеження прав людини в умовах дії воєнного стану; визначено правові підстави введення та оголошення воєнного стану в Україні та механізм

реалізації обмеження прав людини у такий період; розкрито механізм перевірки правомірності обмеження прав людини Європейським судом з прав людини шляхом застосування «трискладового тесту»; аргументовано висновок щодо необхідності існування інституту обмеження прав людини в демократичному правовому суспільстві для підтримання загальної безпеки в умовах особливих правових режимів, яка виступає необхідною умовою життя людей у соціумі та реалізації свого індивідуального потенціалу.

Апробація матеріалів дисертації. Основні висновки були представлені на міжнародних, всеукраїнських конференціях, семінарах, круглих столах та вебінарах: «Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми» (м. Харків, 27 жовтня 2017 року); «Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави» (м. Хмельницький, 19–20 жовтня 2018 року); «Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України» (м. Харків, 11 квітня 2019 року), «New challenges of legal science in Ukraine and eu countries» (Miskolc, Hungary, April 19–20, 2019); «Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації» (м. Хмельницький, 17 травня 2019 року); «Вісімнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 25 жовтня 2019 року); «Фундаментальні проблеми юриспруденції. Право: мінливий концепт у мінливому світі» (м. Харків, 19–20 квітня 2019 року); «Фундаментальні проблеми юриспруденції II. Право і неправо» (м. Харків, 18–19 вересня 2020 року); «Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні» (м. Чернівці, 16 жовтня 2020 року); «Актуальні питання правового забезпечення поліцейської діяльності» (м. Кривий Ріг, 26 листопада 2020 року); «Правові засади організації та здійснення публічної влади» (м. Хмельницький, 2–6 березня 2021 року); «Фундаментальні проблеми юриспруденції III. Межі права» (м. Харків, 28–29 травня 2021 року); «Двадцять осінні юридичні читання «Права людини в сучасному світі проблеми теорії та практики»» (м. Хмельницький, 1–2 жовтня 2021 року); «Фундаментальні проблеми юриспруденції IV. Право і світ. Мир і право» (м. Харків, 18 червня 2022 року); «Правові засади організації та здійснення публічної влади» (м. Хмельницький, 17 червня 2022 року); «Двадцять перші осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 6 жовтня 2022 року); «Захист прав людини в

Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення» (м. Хмельницький, 9 грудня 2022 року); «Правові засади організації та здійснення публічної влади» (м. Хмельницький, 31 березня 2023 року).

Структура та обсяг дисертації зумовлені предметом, метою й завданнями наукової роботи, необхідністю послідовного розкриття всіх питань теми, що досліджується. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які включають чотирнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатку. Загальний обсяг дисертації становить 391 сторінка, із них основний текст викладено на 339 сторінках, список використаних джерел – 415 найменувань – на 44 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У розділі 1 «Теоретико-правові вчення щодо обмеження прав людини» розкриті теоретико-правові вчення щодо обмеження прав людини. Аргументовано думку, що розглядаючи проблему універсальності прав людини, не можна оминати питання їх обмеження. Йдеться про визначення юридичних меж прав людини, про обмеження реалізації прав людини, закріплених у відповідних нормативних актах. Розділ складається з 4 підрозділів та висновків.

Підрозділ 1.1 «Свобода та права людини як цінність права» присвячений розгляду питання свободи та прав людини як цінностей права. Обґрунтовано висновок, що збереження свободи та дотримання прав людини є загальною метою всього людства, яку можливо досягти тільки дотриманням взаємних прав і виконанням обов'язків. Щоб не порушувати чужі права і охороняти власні, потрібно знати, які дії є правомірними і які порушують правові приписи.

У підрозділі 1.2 «Розвиток вчень про обмеження права людини: історичний та сучасний погляд» демонструється розвиток вчень про обмеження права людини, розкривається історичний та сучасний погляд на зазначену проблематику. Доцільно виходити з того, що проблема обмежень прав людини є частиною теорії свободи. Зміст юридичної свободи як системи правових меж свободи волі і поведінки людини в суспільстві полягає в взаємному поєднанні і єдності не тільки права і свободи, а й існування певних обмежень. Реалізація теорії свободи при розробці науково-обґрунтованої теорії обмеження прав людини надає можливість спрямувати останню на

запобігання виникненню антигуманістичних теоретичних підходів і практики виникнення режимів, що звужують або навіть скасовують права індивіда.

Підрозділ 1.3 «Поняття обмеження прав людини, їх особливості та види» спрямований на формулювання поняття обмеження прав людини, встановлення їх особливостей та виокремлення видів таких обмежень. Під обмеженням прав людини запропоновано розуміти встановлений правом максимально дозволений обсяг та міру можливої реалізації прав людини, необхідні для охорони та захисту суспільних цінностей, зокрема, прав інших осіб.

У підрозділі 1.4 «Інститут обмеження прав людини в механізмі формування балансу інтересів особи, суспільства і держави» досліджується значення інституту обмеження прав людини в механізмі формування балансу інтересів особистості, суспільства і держави. Демократичне суспільство не може існувати без вимушених обмежень, поступки власними інтересами заради суспільного блага та досягнення консенсусу, мирного співіснування. Зазначені обмеження безпосередньо стосуються прав людини, які можуть фактично та юридично забезпечуватися й гарантуватися лише в країнах з демократичним політичним режимом. Об'єднуючим фактором для публічного та приватного інтересів виступає загальне благо, досягнення якого у суспільстві не можливе без виправданих взаємних обмежень всіх суб'єктів права.

Розділ 2 «Особливі правові режими: поняття, ознаки, види» містить 3 підрозділи, висновки та присвячено з'ясуванню основних характеристик особливого правового режиму, формулюванню його поняття, здійсненню класифікації видів.

У підрозділі 2.1. «Поняття та основні ознаки особливих правових режимів» під особливим правовим режимом запропоновано розуміти сукупність засобів, методів, принципів, типів правового регулювання, які передбачають тимчасове обмеження реалізації прав людини, спрямовані на забезпечення безпеки особи, суспільства та держави, підтримку правопорядку.

Підрозділ 2.2. «Види особливих правових режимів» розкриває види особливих правових режимів. Так, правові режими можна поділяти на первинні (загальний порядок співвідношення способів

правового регулювання) та спеціальні (які передбачають або додаткові пільги, або додаткові обмеження). Спеціальні правові режими можуть бути пільговими або обмежувальними. Особливі правові режими в свою чергу є спеціальними, обмежувальними режимами, які в залежності від підстав введення можуть бути поділені на надзвичайний та воєнний стани.

У підрозділі 2.3. «Порядок введення, дії та припинення особливих правових режимів» встановлюється порядок введення, дії та припинення особливих правових режимів. Наголошено, що порядок обмеження прав людини заради загального блага повинен гарантувати найголовніше – захищеність людської особистості. Якщо обмеження, що застосовуються органами державної або муніципальної влади, зазіхають на людську гідність, то мова вже йде не про режим надзвичайного стану або воєнного стану, а диктатуру, недемократичні режими правління, де права осіб не дотримуються.

У розділі 3 «Обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів» розкрито питання обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів шляхом використання висновків, що були отримані в першому розділі щодо розуміння юридичної категорії обмеження прав людини та у другому розділі – щодо правових режимів. Розділ складається з 4 підрозділів та висновків.

Підрозділ 3.1 «Загальне благо як підстава та мета обмежень прав людини в умовах особливих правових режимів» присвячено розкриттю поняття загальне благо, обґрунтовано, що воно виступає підставою та метою обмежень прав людини в умовах особливих правових режимів. Наголошено, що протиставлення загального блага приватному інтересу є фікцією, яка викликана недосконалістю людського осмислення певних явищ, а не фактами об'єктивної дійсності.

Підрозділ 3.2 «Відносні права людини в умовах особливих правових режимів» розкриває характер та особливості відносних прав людини в умовах дії особливих правових режимів.

Питання необхідності дотримання верховенства права при обмеженні прав людини в умовах дії особливих правових режимів розкрито у підрозділі 3.3 «Верховенство права та обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів». Наголошено, що під час дії особливих правових режимів у органів публічної влади, військового командування з'являється додаткові підстави обмеження

прав людини, що обумовлені необхідністю відвернення негативних наслідків конфлікту. Лише реальне функціонування принципу верховенства права може в таких умовах забезпечити баланс між відвернутою шкодою та обмеженням прав людини.

У підрозділі 3.4 «Контроль за дотриманням прав людини під час їх обмежень в умовах особливих правових режимів» вивчається специфіка здійснення контролю за обмеженням прав людини в умовах особливих правових режимів. Оскільки застосування особливих правових режимів завжди передбачає використання надзвичайних повноважень органами публічної влади, їх неправове використання може негативно вплинути на демократію, права людини, рівень верховенства права. Тому, контроль за впровадженням особливих правових режимів й застосуванням дискреційних повноважень органами публічної влади є важливим. Повинен здійснюватися громадський та державний контроль (парламентський та судовий).

Розділ 4 «Принципи обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів» спрямований на вивчення принципів обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів та складається з 3 підрозділів та висновків.

Підрозділ 4.1 «Принцип законності обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів» розглядає принцип законності. Принцип законності забезпечує оптимальний баланс інтересів при обмеженні реалізації прав людини завдяки суворій регламентованості у нормах права діяльності органів публічної влади, можливих методів її здійснення. Дотримання цих норм, виконання їх вимог, являє собою принцип законності під час обмеження прав людини державою, органами місцевого самоврядування, військовими адміністраціями, їх уповноваженими органами, а також посадовими особами.

У підрозділі 4.2 «Принцип рівності обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів» розглянуто принцип рівності обмеження прав людини в умовах особливих режимів. Наголошено, що рівність є соціальною цінністю, яка передбачає одночасно як свободу, так і відповідальність членів суспільства при виникненні особливих правових режимів в державі. Упорядкування суспільного життя в таких умовах має виходити з позиції розумного розподілення наявних ресурсів, використання інституту позитивної дискримінації до постраждалих осіб.

Підрозділ 4.3 «Принцип пропорційності обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів» розкриває принцип пропорційності обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів. Проблематика дослідження принципу пропорційності при обмеженні прав людини полягає в тому, що оперувати при цьому доводиться об'єктивно невимірюваними категоріями, спираючись на поняття справедливості, доцільності як щодо самих фактів введення таких правових режимів, так і щодо окремих обмежень. Проте співвідношення загального та приватного інтересів має спиратися не на зіштовхування їх як полярно різних речей, а навпаки, знаходження у процесі пізнанні спільного.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано вирішення важливої теоретичної та прикладної проблеми, яка полягає у формулюванні концепції обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів, наданні визначення категоріям «обмеження прав людини», «особливий правовий режим», характеристиці основних ознак зазначених понять, здійсненні класифікацій основних обмежень прав людини та особливих правових режимів, відмежування їх від суміжних понять. Виконане наукове дослідження дозволяє сформулювати нижченаведені висновки і пропозиції:

1. Свобода становить сутність права, але лише та, що визначена правом і забезпечена гарантіями. Вона є найвищою цінністю людини, можливістю самореалізації та вибору. Свобода виступає як усвідомлена цінність людини, і поки вона існує, людина зберігає свою людську гідність. Що більше в певному суспільстві внутрішньо вільних людей, то більшою є імовірність панування свободи як правової цінності в правовій державі.

2. Свобода людини обмежується: 1) свободою інших людей; 2) кількістю прав, що їй належать; 3) її фізичними і моральними силами, потребами для користування правом. Оскільки права та свободи є загальними для всіх людей, то кожен може робити тільки те, що відповідає свободі всіх інших людей. В цих межах свобода називається законною, а дії, що виходять за межі, незаконними та самовільними. Розглядаючи сутність свободи в умовах правової держави, можна дійти висновку, що тільки закон може обмежувати свободу, при цьому доцільно виокремити два критерії такого

обмеження: 1) за умови рівного обмеження для всіх; 2) необхідність такого обмеження для забезпечення індивідуальної сфери кожного.

3. Органи державної влади створені суспільством для захисту суспільних інтересів, проте вони мають властивість девальвувати повноваження, що їм надані, на свою користь, використовуючи легальний примусом всупереч його легального призначення. Невисока ефективність державного управління та недостатньо розвинене громадянське суспільство можуть призвести до дисфункції їх взаємодії на шляху розвитку сучасної української правової держави. При цьому потрібно звернути увагу на складність вирішення питання щодо взаємного врахування інтересів особистості й суспільства. Право, як соціальний регулятор, передбачає противагу декількох самостійних інтересів, які протиставляються та обмежують один одного. Призначення права полягає в розмежуванні інтересів, що зіткнулися між собою.

4. Під обмеженням прав людини можна розуміти встановлений правом максимально дозволений обсяг та міру можливої реалізації прав людини, необхідні для охорони та захисту прав інших осіб та суспільних цінностей.

Як основні ознаки обмеження прав можна виокремити такі: мають юридичний характер, закріплюються в нормах права; можуть бути обчислені та вимірювані в певних кількісних та якісних показниках; пов'язані з реалізацією особою своїх основних прав для задоволення потреб та інтересів; захищають або охороняють права інших осіб та цінності конкретного суспільства.

5. Обмеження прав – це не єдиний правовий інструмент, який застосовується для встановлення правопорядку під час особливих правових режимів. Загалом таких інструментів три: винятки з прав людини (заборона примусової праці, не поширюється на службу, що вимагається у випадку стихійного лиха); обмеження прав людини (обмеження права на пересування під час боротьби з пандемією); відступ від прав (призупинення гарантій забезпечення прав людини на тимчасово окупованій території України). Слід відокремлювати та розмежовувати ці три правові інструменти, які в науковій літературі часто ототожнюються або розглядаються як частина та ціле.

6. Обмеження прав як юридичну категорію слід відмежовувати від відступу від зобов'язань. Під час дії особливого правового режиму, який введено у зв'язку зі загрозою життю нації та існуванням

офіційно проголошеної та визнаної країни, держави можуть вжити заходів щодо тимчасового відступу від певних зобов'язань стосовно прав людини. У такому випадку зобов'язання щодо прав людини призупиняються в обсязі, що відповідає гостроті ситуації, а заходи, яких вживаються, діють лише на визначеній території, визначений час, до моменту усунення надзвичайної ситуації.

Як і у випадку з обмеженнями, не можна відступати від певних гарантій захисту прав людини. Вони включають заборону катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання; свободу від рабства; право не бути засудженим за вчинення кримінального правопорушення за діяння, які не були криміналізовані на момент їх вчинення.

7. Стабільність суспільних інститутів забезпечує змогу індивіда реалізувати свої приватні інтереси. Реалізація економічних, культурних, суспільно-політичних прав є неможливою без сталого функціонування суспільних інституцій та державних органів. Загальне благо включає в себе правила поведінки, норми, вимоги, яких має дотримуватися кожен член суспільства. Такі правила несуть у собі обмеження прав людини, які потрібно враховувати при вчиненні певних дій. Не всім такі правила до вподоби, і багато хто не має бажання їх дотримуватися. Але кожен у суспільстві хоче жити в країні, де налагоджено порядок і є загальні правила, дотримуючись яких, ми зможемо вільно жити і не боятися за своє життя.

8. Сприйняття або відторгнення значущості суспільного інтересу для підтримання добропорядку в суспільстві та, відповідно, погодження людини на свідоме обмеження своїх прав багато в чому залежать від легітимності влади в тій чи іншій державі. Уряди зазвичай виправдовують, чому режим, яким вони правлять, має право на владу. Ці твердження узаконюють правила щодо того, хто має владу, як можна її здійснювати і з якими цілями. Такі узаконені правила дають керівникам можливість здійснювати владу, тобто приймати колективно обов'язкові рішення. Проблема співвідношення легітимності влади та обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів торкається одразу декількох аспектів та може давати відповіді на різні запитання: чи приймають громадяни законні вимоги своїх правителів? Чому людина погоджується на обмеження своїх прав та виконує приписи публічної влади? Чи робить вона це добровільно? Які межі примусу вона вважає допустимими за такого

обмеження? На які компенсаційні суспільні блага вона може розраховувати при цьому?

9. У науковій літературі існує безліч підстав для класифікацій правових режимів (загальна категорія щодо особливих правових режимів). Правові режими можна поділяти на первинні (загальний порядок співвідношення способів правового регулювання) та спеціальні (які передбачають або додаткові пільги, або додаткові обмеження). Тобто спеціальні правові режими можуть бути пільговими або обмежувальними.

Спеціальні правові режими є спеціальною категорією щодо загальних правових режимів. Особливі правові режими, у свою чергу, є різновидом спеціального правового режиму як обмежувального. Окрім цього, спеціальний правовий режим, як правило, діє постійно, тоді як особливий правовий режим має тимчасовий характер та чітко визначається у часі.

10. Не можливо передбачити закритий перелік виняткових ситуацій, які зумовлюють уведення особливих правових режимів. Зазвичай дискреційні повноваження, що пов'язані з обмеженням прав людини, реалізуються з метою подолання надзвичайного становища в суспільстві, яке викликано збройними конфліктами, терактами, стихійними лихами, поширенням пандемії тощо. На практиці іноді важко провести розмежування між загрозами, що потребують уведення особливих правових режимів та відповідних обмежень прав, та загрозами, які хоча й є шкідливими для сучасних суспільств (наприклад, злочинність тощо), проте відвернення шкоди від них не потребує застосування дискреційних повноважень органами влади.

11. Особливий правовий режим надзвичайного або воєнного станів завжди є дихотомією між правилом та винятком, характер та зміст таких винятків зумовлює конкретні компетенції, які є необхідними для відвернення, припинення та подолання наслідків таких станів. Такі дискреційні повноваження можна класифікувати на два види: перші ґрунтуються на офіційному оголошенні та введенні на всій території держави чи певній її частині особливого стану; другі повноваження органів виконавчої влади, що пов'язані з подоланням надзвичайних ситуацій, можуть вчинятися без офіційного введення особливих правових режимів. Обсяг можливостей влади щодо обмеження прав людини відповідно відмінний і в другому випадку суттєво вирізняється за своїм змістом.

12. Порядок обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів має базуватися передусім на пріоритеті особистості та захисті її прав. Ідея людської гідності має стати мірилом проведення будь-якого політичного процесу, обрання методу прийняття рішень у конкретній надзвичайній ситуації. Мають відбуватися понятійне розмежування і критичне зіставлення права і закону, адже закон не є правовим, якщо він не узгоджений із принципом гуманізму.

13. Важливим та актуальним питанням є дотримання основоположних вимог верховенства права при введенні особливого правового режиму. Беззаперечний світовий досвід неодноразово доводить, що відмова від цього принципу або намагання його обмежити можуть призвести до численних негативних наслідків та врешті-решт розпаду держави. Ефективна владна дія є завданням верховенства права, а саме: накладення певних обмежень на дії представників влади, забезпечення стабільних конституційних рамок, у межах яких відбувається взаємодія між людиною, інститутами громадянського суспільства, державою, її органами, представниками органів місцевого самоврядування.

Складові елементи верховенства права вимагають, щоб усі офіційні особи в умовах особливих правових режимів ставилися до будь-якої людини з повагою до її гідності, дотримуючись принципу рівності, раціонально і на основі права, а також щоб у кожного була можливість оскаржити будь-які рішення в незалежних та неупереджених судах, якщо ці рішення є незаконними.

Верховенство права як нормативний ідеал, до якого має прагнути кожна система права загалом та інститут обмеження права в умовах особливих правових режимів зокрема, як універсальний та інтегральний принцип, необхідно розглядати в контексті основоположних його складових, а саме: згідно з принципом правової визначеності прав людини і втілення допустимості обмежень їх реалізації на практиці за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, якими встановлюються такі обмеження.

14. Надзвичайні повноваження, які відповідають принципу верховенства права, мають важливі внутрішні гарантії проти зловживань. Мова йде про дотримання принципів необхідності, пропорційності та тимчасовості. Дотримання цих принципів в умовах особливих правових режимів підлягає ефективному судовому та

позасудовому контролю. Дихотомія між звичним станом та винятком, яка є підґрунтям для застосування особливих правових режимів, не обов'язково спричиняє та не повинна спричиняти дихотомію між ефективною діяльністю у боротьбі з надзвичайною ситуацією та демократичним конституційним ладом, чи між захистом здоров'я населення та верховенством права. Загальною метою заходів, що приймаються в межах дискреції, є подолання негативних наслідків подій та повернення до звичного стану. Це, в свою чергу, означає що особливий правовий режим має бути припинений негайно після виконання зазначених завдань, а виняткові повноваження органів публічної влади скасовані.

15. Принцип законності, який першочергово полягав у чіткому дотриманні всіма членами суспільства існуючого порядку обмеження прав в умовах особливих правових режимів, сьогодні має розглядатися як складовий елемент більш широкого принципу верховенства права, який, окрім принципу законності передбачає неухильне дотримання прав людини при їх обмеженні, заборону свавілля органів публічної влади, спеціально створених тимчасових органів публічної влади та незалежне, справедливе правосуддя. Оскільки основні права отримують своє закріплення в Конституції держави, то і обмеження цих прав мають бути передбачені Конституцією. Інші акти законодавства можуть лише конкретизувати ці конституційні обмеження, не виходячи за їх межі.

Розглядаючи функціонування принципу законності під час юридично-процесуальної діяльності, яка спрямована на обмеження прав, насамперед слід зазначити, що її правова природа в такому випадку полягає в правозастосуванні компетентних органів державної влади, яке так чи інакше, за допомогою виправданого примусу, обмежує права суспільного індивіда.

16. Поява особливих правових режимів змушує владу країн вдатися до застосування надзвичайних повноважень. При цьому головне завдання демократичної, легітимної влади – це уникнення надмірного, не виправданого обмеження основних прав людини при використанні дискреційних повноважень. Принцип пропорційності передбачає найдієвіші гарантії від зловживань доктриною вільного розсуду. Причини мають бути істотними і достатніми (обґрунтованими), потреба в обмеженні – переконливою, будь-які винятки – чітко зазначені, а втручання – відповідати терміновій

соціальної необхідності.

Пропорційність є оціночною категорією і повинна встановлюватися щодо конкретного суб'єкта в кожній окремій справі на підставі тих обставин і фактів, що встановлені безпосередньо. Обмежувальні заходи в умовах особливих правових режимів не можуть бути надмірними і мають бути співрозмірними обставинам, які їх обумовлюють. Ідеться про достатність того мінімуму обмежень, який є необхідний для забезпечення суспільної потреби, але без повної втрати сутнісного змісту права, що обмежується. Принцип пропорційності дає змогу з'ясувати, чи дійсно небезпека для суспільства, правопорядку, держави та конституційного ладу є такою великою і реальною, що органи державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані вжити заходів обмеження прав людини.

17. Права людини як спільні цінності держави і громадянського суспільства в умовах особливих правових режимів потрібно розглядати з урахуванням контролю громадянського суспільства за процесами здійснення державної влади, проблем легітимації влади, участі такого суспільства у реалізації та захисті прав людини, спільного прагнення до їх утвердження з боку правової держави та громадянського суспільства. З іншого боку, держава є одним із головних суб'єктів здійснення контрольної функції під час дії особливих правових режимів, а державний контроль – важливим видом діяльності органів публічної влади, що здійснюється уповноваженими органами, посадовими особами, та спрямований на забезпечення законності й дисципліни. Способи та прийоми державного контролю в умовах дії особливих правових режимів різноманітні, їх вибір залежить від суб'єкта і об'єкта контролю.

18. Парламентське вивчення прийнятих органами виконавчої влади рішень щодо дії особливих правових режимів є важливим для непорушності прав людини при їх обмеженні. Вищий орган законодавчої влади повинен мати змогу здійснювати контроль на всіх етапах функціонування особливих правових режимів: уведення, продовження та скасування надзвичайного та воєнного станів, запровадження та застосування дискреційних повноважень.

19. В умовах дії особливих правових режимів, як ніколи, саме на ефективні державні судові та позасудові механізми розгляду скарг покладається завдання щодо гарантування можливостей використання засобів правового захисту. Судова влада ухвалює рішення щодо

законності запровадження надзвичайного та воєнного станів, а також переглядає законність конкретних надзвичайних заходів. Найголовніше, судова система має продовжувати свою діяльність в умовах особливих правових режимів та гарантувати громадянам їхнє право на справедливий суд.

Судовий розгляд обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів здійснюють не лише суди загальної юрисдикції та спеціалізовані суди, а й Конституційний Суд України. Отже, якщо існує законна мета обмеження основних прав, то Конституційний Суд повинен виконати своє особливе завдання зі зважування, з одного боку, конкретного обмеженого права, а з іншого – національної безпеки.

20. Окремо слід зупинитися на важливості нагляду за дотриманням прав людини в умовах особливих правових режимів, що здійснюють омбудсмен та національні правозахисні інституції. Завдяки своїм повноваженням сприяти та захищати права людини Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та національні правозахисні інституції (на кшталт Харківської правозахисної групи) можуть принципово впливати на вирішення питань захисту та непорушності прав людини під час особливих правових режимів, надавати допомогу громадянам, які постраждали від надзвичайних заходів. Таким чином, вони можуть ефективно доповнювати парламентський та судовий контроль.

21. Істотно важливим є контроль за дотриманням прав людини в умовах особливих правових режимів з боку вільних медіа. Тому заходи обмеження прав в умовах особливих правових режимів не повинні позначатися на свободі їх діяльності. Останні, у свою чергу, мають професійно, свідомо та коректно висвітлювати реальність подій із метою недопущення поширення неправдивої інформації та ще більшого підриву суспільної безпеки в умовах особливих правових режимів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ.

*Наукові праці, в яких опубліковані основні
наукові результати дисертації:*

1. Mernyk A. M. Violation of the laws and customs of war by the armed forces of the russian federation in kharkiv during the russian-ukrainian war region in february-march 2022 (historical aspect).

The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2022. P. 1220–1227. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-152>.

2. Мерник А. М. Міжнародний досвід правового врегулювання збройних конфліктів. *Юридичний науковий електронний журнал* : електрон. наук. фах. вид. 2017. Вип. 6. С. 382–385. URL: http://lsej.org.ua/6_2017/112.pdf (дата звернення: 24.03.2023).

3. Мерник А. Теоретико-правові вчення щодо обмеження прав і свобод людини і громадянина. *Порівняльно-аналітичне право* : електрон. наук. фах. вид. 2018. Вип. 2. С. 36–38. URL: http://www.pap.in.ua/2_2018/8.pdf (дата звернення: 20.03.2023).

4. Мерник А. Розвиток вчень про підстави та умови обмежень прав і свобод людини і громадянина в період Нового часу й епохи Просвітництва. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2018. Вип. 3. С. 46–50.

5. Мерник А., Ярова А. Поняття держава та державність: зміст та їх співвідношення (історико-правовий аспект). *Юридичний науковий електронний журнал* : електрон. наук. фах. вид. 2019. № 3. С. 19–22. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2019/5.pdf (дата звернення: 09.03.2023).

6. Мерник А. Розвиток вчень про підстави й умови обмежень прав і свобод людини та громадянина в українській суспільно-правовій думці. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2019. Вип. 1. С. 45–50.

7. Мерник А. Підстави обмежень прав і свобод людини і громадянина в умовах особливих правових режимів: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2019. Вип. 57, т. 1. С. 11–15. DOI <https://doi.org/10.32782/2307-3322.57-1.2>.

8. Мерник А. Верховенство права як керівний принцип обмеження прав і свобод людини та громадянина в умовах особливого стану. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2019. Вип. 2. С. 8–13.

9. Мерник А., Бурлаков Б. Українська національна правова система в умовах глобалізаційних процесів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 37–41. URL: http://lsej.org.ua/6_2019/8.pdf (дата звернення: 08.03.2023).

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-6/6>.

10. Мерник А. Підстави й критерії обмеження прав і свобод людини і громадянина в країнах сучасності. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2020. Вип. 1. С. 40–45.

11. Мерник А., Радченко Я. Принцип законності обмеження прав і свобод людини і громадянина. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/11.pdf (дата звернення: 25.03.2023). DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/9>.

12. Мерник А. Механізм формування балансу інтересів особистості, суспільства та держави: теоретико-правовий аспект. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2020. Вип. 2. С. 19–23.

13. Мерник А., Кузьміна В., Бурлаков Б. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 42–47. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/11.pdf (дата звернення: 23.03.2023). DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/9>.

14. O. Nyliaka, A. Mernyk, O. Yaroshenko та ін. The right to euthanasia how the fourth generation human right. *Georgian Medical News*. 2020. №11. P. 175–180.

15. Мерник А. До питання обмеження прав і свобод людини та громадянина інститутами державної влади. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020. Вип. 47, т. 1. С. 14–17. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.47-1.3>.

16. Мерник А. Баланс інтересів особистості, суспільства та держави як керівний принцип обмеження прав людини. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 17. С. 40–45. DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.17.04>.

17. O. Bukhanevych, A. Mernyk, O. Petryshyn. Approaches to understanding the category «special legal regimes». *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. No. 1, Vol. 28. P. 71–78. DOI: 10.37635/jnalsu.28(1).2021.71-78.

18. O. Bukhanevych, S. Kuznichenko, A. Mernyk Foreign experience in constitutional and legal regulation of restrictions on human rights in conditions of emergency and martial law. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. No. 2, Vol. 28. P. 55–66.

DOI: 10.37635/jnalsu.28(2).2021.55-65.

19. Мерник А., Стоян Є. Позитивна юридична відповідальність особи та держави (діалектичний зв'язок). *Juris Europensis Scientia*. 2021. Вип. 2. С. 21–25. DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.197>.

20. A. Mernyk, O. Yaroshenko та ін. Vaccination: human right or duty. *Georgian Medical News*. 2021. №6. С. 135–141.

21. Hetman Ye., Mernyk A. & Shapoval R. Relative human rights in the conditions of special legal regimes. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2022. № 29, Vol. 1, P. 26–38. DOI: 10.37635/jnalsu.29(1).2022.26-38.

22. Mernyk A., & Zinchenko O. Theoretical and legal aspect of restriction of human rights in the conditions of special legal regimes. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2022. № 29, Vol. 2, P. 105–118. DOI: 10.31359/1993-0909-2022-29-2-105.

23. Мерник А. Перехідне правосуддя як засіб відновлення порушених прав людини в умовах особливих правових режимів. *Вісник Національної академії правових наук України*. Т. 29, № 4. 2022. С. 53–65. DOI: 10.31359/1993-0909-2022-29-4-53.

24. Мерник А., Стоян Є., Артеменко К. Обмеження прав людини та основоположних свобод людини в умовах воєного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 49-52. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/7>.

25. Мерник А. Контроль за дотриманням прав людини під час їх обмежень в умовах особливих правових режимів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30, № 1. С. 31–43. DOI: 10.31359/1993-0909-2023-30-1-31.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

26. Мерник А. Теоретико-правові підходи до визначення охорони основних прав людини. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : тези доп. кругл. столу. (м. Харків, 27 жовт. 2017 р.). Харків : МВС України Харківс. нац. ун. внутр. справ, 2017. С. 134–137.

27. Мерник А. Теоретико-правовий аспект обмеження прав людини і громадянина при здійсненні соціальних виплат внутрішньоопереміщеним особам. *Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 19–20 жовт. 2018 р.). Хмельницький :

Хмельн. ун. упр. та права, 2018. С. 209-213.

28. Мерник А. Підстави обмеження прав і свобод людини та громадянина в українському законодавстві. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України* : зб. тез доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 164–165.

29. Мерник А. Підстави і умови обмежень прав і свобод людини і громадянина в українській суспільно-правовій думці кінця XIX – початку XX століть. *New challenges of legal science in Ukraine and eu countries* : intern. sci. and practical conf. (Miskolc, Hungary, April 19–20, 2019). Miskolc, 2019. P. 28–31.

30. Мерник А. Співвідношення інтересів особистості і держави в умовах особливих режимів. *Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації* : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 17 трав. 2019 р.) : у 2 ч. Хмельницький, 2019. Ч. 2. С. 10–12.

31. Мерник А. Права і свободи особистості в умовах особливих режимів. *Фундаментальні проблеми юриспруденції. Право: мінливий концепт у мінливому світі* : тези доп. Всеукр. кругл. столу (м. Харків, 19-20 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 36–38.

32. Мерник А. Доктрина «поганих тенденцій» як підстава обмежень прав і свобод людини та громадянина в світових країнах сучасності. *Актуальні проблеми юридичної науки* : зб. тез Міжнар. наук. конф. «Вісімнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 25 жовт. 2019 р.). Хмельницький : Хмельниц. ун. упр. та права ім. Л. Юзькова, 2019. С. 60–62.

33. Мерник А. Сучасні концепції праворозуміння: «про» et «contra». *Фундаментальні проблеми юриспруденції II. Право і неправо* : Тези доп. Всеукр. кругл. столу (м. Харків, 18–19 верес. 2020 р.). Харків, 2020. С. 63–66.

34. Мерник А. Американська судова практика 1917–1919 років з розгляду справ щодо обмеження прав і свобод людини й громадянина в умовах особливих режимів. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 16 жовт. 2020 р.). Чернівці : Чернівець. нац. ун-т, 2020. С. 205–209.

35. Мерник А. Поєднання принципів національно-державної цілісності та самоврядності в сучасній українській правовій системі.

Актуальні питання правового забезпечення поліцейської діяльності : зб. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 26 листоп. 2020 р.). Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2020. С. 59–61.

36. Мерник А. Зарубіжний досвід конституційно-правових засад обмеження прав і свобод людини та громадянина органами публічної влади. *Правові засади організації та здійснення публічної влади*. (м. Хмельницький, 2–6 берез. 2021 р.). Хмельницький, 2021. С. 351–354.

37. Мерник А. Вакцинація: правовий та позаправовий аспекти. *Фундаментальні проблеми юриспруденції III. Межі права* : тези доп. Всеукр. кругл. столу з міжнар. участю (м. Харків, 28–29 трав. 2021 р.). Харків, 2021. С. 65–69.

38. Мерник А. Обмеження права на особисту недоторканість в умовах особливих правових режимів. *Двадцять осінніх юридичних читань «Права людини в сучасному світі: проблеми теорії та практики»*. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 1–2 жовтн. 2021 р.). Хмельницький : Хмельниц. ун. упр. та права ім. Л. Юзькова, 2021. С. 103–105.

39. Мерник А. Тенденції розвитку дилеми війни і миру у ХХІ столітті. *Фундаментальні проблеми юриспруденції IV. Право і світ. Мир і право*. Матеріали Всеукр. кругл. ст. з міжнар. участю (м. Харків, 18 черв. 2022 р.). Харків, 2022. С. 19.

40. Мерник А. Обмеження свободи пересування, вираження поглядів та права на житло в умовах особливих правових режимів. *Правові засади організації та здійснення публічної влади* : зб. тез V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 17 черв. 2022 р.). Хмельницький, 2022. С. 259–262.

41. Мерник А. Основні напрямки наукових досліджень війни Російської федерації проти України. *Актуальні проблеми юридичної науки* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. «Двадцять перші осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 6 жовт. 2022 р.). Хмельницький : Хмельн. ун. упр. та права ім. Л. Юзькова, 2022. С. 72–74.

42. Мерник А. Права дитини в умовах війни Російської Федерації проти України. *Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення* : збірник тез Наук.-практ. кругл. столу (м. Хмельницький, 9 груд. 2022 р.). Хмельницький : Хмельниц. ун. упр. та права ім. Л. Юзькова, 2022. С. 128–130.

43. Мерник А. Особливості організації публічної влади та перехідного правосуддя в Перу в умовах військового конфлікту. *Правові засади організації та здійснення публічної влади* : VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 31 берез. 2023 р.). Хмельницький : Хмельн. ун. упр. та права ім. Л. Юзькова, 2023. С. 353–355.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

44. Мерник А. Механізм формування балансу інтересів особистості, суспільства та держави: теоретико-правовий аспект. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2020. Вип. 2. С. 19–23.

45. Мерник А. Проблематика обмеження прав і свобод людини та громадянина в умовах сучасності. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2020. Вип. 4. С. 17–22.

АНОТАЦІЯ

Мерник А. М. Обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів: загальнотеоретичні аспекти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. – Харків, 2023.

Дисертацію присвячено вивченню правової доктрини обмеження прав людини в умовах дії особливих правових режимів, розкриттю принципів, що застосовуються при обмеженні прав, виявленню недоліків та формулюванню пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання суспільних відносин із зазначених питань.

Досліджено основні підходи до розуміння категорії «особливі правові режими», здійснено їх класифікацію. Розглянуто правові категорії надзвичайного та воєнного станів, охарактеризовано підстави їх впровадження в суспільно-політичне життя. Надано авторське визначення категорії «обмеження прав» та «особливі правові режими». Здійснено класифікацію обмежень прав людини та особливих правових режимів.

Ключові слова: права людини, обмеження прав, війна в Україні, COVID-19, воєнний стан, надзвичайний стан, внутрішньо переміщенні особи, правовий режим, особливий правовий режим.

SUMMARY

Mernyk A. M. Restrictions of human rights in the conditions of special legal regimes: general theoretical aspects - Qualification research paper on the rights of manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Legal Sciences, specialty 12.00.01 "Theory and history of the state and law; history of political and legal studies" - Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine. - Kharkiv, 2023.

The dissertation is devoted to the study of the legal doctrine of the restriction of human rights under the conditions of special legal regimes, the disclosure of the principles used in the restriction of rights, the identification of shortcomings and the formulation of proposals for improving the legal regulation of public relations on these issues.

The paper explores the main approaches to understanding the category of "special legal regimes", their classification is performed. The legal categories of the state of emergency and martial law are considered, the grounds for their introduction into social and political life are characterized. The author's definition of the category "special legal regimes" is provided. A classification of special legal regimes has been carried out.

In the work, a theoretical and legal study of the institution of restriction of human rights in the conditions of martial law is performed. The legislative provisions concerning the restriction of human rights during martial law are analyzed: these are the legal grounds for the introduction in Ukraine and the mechanism for implementing the restriction of rights during the period of its operation. The importance of applying the "three-factor test" of the European Court of Human Rights in checking the expediency, admissibility and justification of restricting human rights to ensure the general interest, maintaining a fair balance between private and public is demonstrated.

Keywords: human rights, restrictions of rights, war in Ukraine, COVID-19, martial law, state of emergency, internally displaced persons, legal regime, special legal regime.

Підписано до друку 07.12.2023 р. Формат 60×84¹/₁₆.
Умов. друк. арк. 2. Обл.-вид. арк. 2.
Папір офсетний. Наклад 50 прим. Зам. № 690.

КП «Міськдрук»
м. Харків, 61002, вул. Алчевських, 44.
Свідоцтво про державну реєстрацію
серія ДК, № 5495, від 22.08.2017 р.